

ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

І. У. Вішнеўская,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт

ІДЭАЛОГІЯ НАЦЫЯНАЛЬнай ДЗЯРЖАВЫ Ў ПАЛІТЫКА-ПРАВАВОЙ ДУМЦЫ ПЕРШай ЧВЕРЦІ XX ст.

У артыкуле аналізуюцца праблемы нацыянальна-дзяржаўнага самавызначэння Беларусі, прадстаўленыя ў творах ідэолагаў нацыянальнага Адраджэння першай трэці XX ст.: А. Луцкевіча, І. Луцкевіча, В. Ластоўскага, А. Цвікевіча, А. Смоліча, М. Гарэцкага і інш. Асобае месца ўдзяляецца аналізу канцэпцыі асабліваасцей і перспектывы нацыянальна-дзяржаўнага развіцця Беларусі, прадстаўленай у эсе І. Абдзіраловіча (Канчэўскага) «Адвечным шляхам».

Пачатак XX ст. даў цэлую плеяду нацыянальных дзеячоў, якіх можна аднесці да сапраўдных прарокаў беларускай ідэі. Выказаныя імі ў пачатку стагоддзя думкі не страцілі сваёй злададзеінасці і зараз. Змагары за незалежную і вольную Беларусь імкнуліся наладзіць парваную сувязь часоў, аднавіць гістарычныя традыцыі. Каб лепш зразумець вытокі нацыянальных праблем, яны аналізавалі геапалітычнае становішча Беларусі, культурна-цывілізацыйныя ўплывы на яе Захаду і Усходу з пункту гледжання адмоўных або станоўчых наступстваў для развіцця краю. Яны былі ўпэўнены, што Беларусь мае права (і здольна яго рэалізаваць) на свабоднае, дэмакратычнае развіццё, што беларускі народ знойдзе ў сабе сілы дамагчыся дзяржаўнай незалежнасці і заняць свой ганаровы пасад сярод іншых народаў. «Незалежнасць, — пісаў у 1921 г. беларускі нацыянальны дзеяч, відны вучоны-эканаміст Аркадзь Смоліч, — гэта найвышэйшая мэта, да якой ідуць народы, той кумір, якому ў ахвяру аддаюць яны сваіх лепшых сыноў. Мы ведаем належны кірунак. Справа незалежнасці Беларусі ёсць цяпер толькі справа часу» [1, с. 4].

На думку ідэолагаў адраджэння, такі напрамак ляжаў перш за ўсё праз адукацыю і выхаванне народа. «Мусім здабываць незалежнасць, будуючы школы, арганізацыі, друкуючы кнігі, збіраючы і павялічваючы культурнае багацце і духоўныя сілы нашага народа» — папярэджаў Аркадзь Смоліч [1, с. 5]. Бо толькі адукаваны народ зможа зразумець неабходнасць змагання за незалежную вольную дзяржаву, за адраджэнне нацыянальнай культуры, за аб'яднанне і развіццё нацыі. «Народ добрая рэч, але яму трэба расказаць, растлумачыць, яго трэба спачатку асвятліць, навучыць, а ўжо потым клікаць да сябе на нараду...» — пісаў сапраўдны беларускі патрыёт, старшыня Рады Беларускай Народнай Рэспублікі, рэдактар нацыянальнай газеты «Вольная Беларусь» Язеп Лёсік [2, с. 4].

Беларускія ідэалогі былі ўпэўнены ў тым, што галоўнымі сродкамі выхавання народа служаць нацыянальная мова і гістарычная традыцыя. Без мовы і нацыянальнай гісторыі ні адзін народ не зможа ўстаяць, ён непазбежна будзе асіміляваны іншымі народа-

мі, знікне, растворыцца паміж імі. Мова і гісторыя — гэта найпатрэбнейшыя і найдаражэйшыя скарбы народа — падкрэслівалі амаль што ўсе ідэолагі беларускага адраджэння.

«Народ — пісаў Я. Лёсік, — трэба навучыць, яму трэба паказаць, што пакуль не запануе ў краі яго родная беларуская мова, да таго часу ён будзе бедны, цёмны і галодны» [2, с. 4]. Мысліцель бачыў прамую залежнасць паміж мовай, культурай і станам нацыянальнай, палітычнай і эканамічнай свабоды.

У галіне беларускай філалогіі працавалі Я. Лёсік, браты Лупкевічы, В. Ластоўскі і іншыя прадстаўнікі адраджэнчаскай думкі. Вядомы ўплыў на развіццё беларускага мовазнаўства аказалі наступныя працы: А. Лупкевіча «Як правільна пісаць па-беларуску» і «Беларускі правапіс», Я. Лёсіка «Практычная граматыка беларускай мовы», В. Ластоўскага «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік», «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі» і інш.

Кіраўнікамі беларускага нацыянал-дэмакратычнага руху былі распрацаваны шматлікія праблемы гісторыі беларускага народа. Імі, па-сутнасці, былі закладзены асновы нацыянальнай гістарычнай навукі. На думку беларускіх мысліцеляў, нацыянальная гісторыя павінна была вырашыць дзве ўзаемаабумоўленыя задачы: аднавіць гістарычную памяць народа і стаць падмуркам стварэння нацыянальнай дзяржавы. У разглядаемы перыяд асаблівае значэнне мелі такія гістарычныя даследаванні, як «Чатырохстаце першага кодэксу беларускага права» і «Статут Вялікага Княства Літоўскага на фоне эвалюцыі нацыянальных адносін у Беларусі» А. Лупкевіча, працы па гісторыі ўніяцкай царквы яго брата І. Лупкевіча, даследаванні ў галіне палітычнай і сацыяльна-эканамічнай гісторыі Беларусі М. Доўнара-Запольскага і інш. Пачэснае месца ў справе фарміравання гістарычнай свядомасці беларускага народа належала В. Ластоўскаму, віднаму дзеячу вызваленчага руха, аднаму з заснавальнікаў беларускай нацыянальнай педагогікі.

Галоўнаю мэтаю педагагічнай сістэмы В. Ластоўскі бачыў выхаванне нацыянальнай свядомасці ў беларускіх дзяцей. У 1910 г. у Вільні Ластоўскі надрукаваў «Кароткую гісторыю Беларусі». Кніга ўяўляла сабой спробу стварэння першага падручніка на беларускай мове па гісторыі Беларусі.

«Працу гэту ахвярую сынам маладой Беларусі, — пісаў у прадмове аўтар, — каб хача з гэтай кароткай і няпоўнай працы маглі пазнаць гісторыю бацькаўшчыны ў сваёй роднай мове» [3, с. 5]. В. Ластоўскі быў перакананы, што беларусам, каб адбудаваць сваё жыццё і будынак быў моцны, трэба пачынаць з фундаменту. «А фундамент у нас важны, гісторыя наша багатая», — пісаў ён [3, с. 5]. Аўтар ганарыўся гістарычным мінулым свайго народа, асабліва выдзяляў дасягненні ў дзяржаўнай палітыцы ў часы ВКЛ. Новым у працы В. Ластоўскага было тое, што ён першым паказаў беларускі народ не толькі як аб'ект гісторыі, залежны ад волі суседніх народаў, але і як гістарычны суб'ект, творцу свайго лёсу, сваёй гісторыі.

Такім чынам, В. Ластоўскі ў сістэму фарміравання нацыянальнага менталітэту беларусаў увёў такія важныя элементы, як фарміраванне гістарычнай памяці і свядомасці.

Кніга В. Ластоўскага з'явілася своеасаблівым пратэстам супраць палітыкі царызму і нацыянальнага нігілізму, распаўсюджання сярод тутэйшай інтэлігенцыі. Жорсткім дакорам суайчыннікам гучаць словы аўтара: «Поле пустое, бо сыны бацькаўшчыны нашай к чужым у найміты пайшлі, чужыя гумны і засека багачыць» [3, с. 5].

У прадмове да «Падручнага расійска-крыўскага (беларускага) слоўніка» ён даў сваю перыядызацыю гісторыі Беларусі, паводле дзяржаўнага вызначэння: Крыўска-Рускі перыяд (X—XIII ст.), Літоўскі (да 1386 г.), Літоўска-Польскі (да канца XVIII ст.) і Расійска-Беларускі перыяд (ад канца XVIII ст.). В. Ластоўскі рашуча адвяргаў назву «Беларусь», «беларусы», лічыў іх выдумкай расійскіх вялікадзяржаўных ідэолагаў і прапана-

ваў старую племянную назву: крывічы, Крывія. «Мы Крывічы, а не Русь Літоўская, Варажская ці Маскоўская, Белая ці Чорная; мы асобны славянскі народ», — падкрэсліваў гісторык [4, с. 240].

Пазней, у 1926 г., аналізуючы прычыны росквіту і заняпаду народаў і дзяржаў у артыкуле «Што спрыяе росту і ўпадку народаў і дзяржаў», Ластоўскі падкрэсліваў, што здаровае развіццё нацыі можа быць забяспечана толькі яе палітычнай незалежнасцю. А каб дасягнуць яе, беларусам неабходна звязаць парваную ніць сваіх гістарычных традыцый, развіць і ўсталяваць такія гістарычна ўласцівыя народу рысы, як дэцэнтралізм і народапраўства. На думку мысліцеля, нацыянальная дзяржава беларускага народа мае поўнае права на існаванне. Яна павінна быць пабудавана з улікам гістарычных рэспубліканскіх традыцый, уласцівых нашай краіне» [5, с. 41].

Перадумову для стварэння нацыянальнай дзяржавы бачыў у гісторыі народа і славыты беларускі навуковец першай чвэрці XX ст. М. Доўнар-Запольскі. У перакладзенай на некалькі еўрапейскіх моў брашуры «Асновы дзяржаўнасці Беларусі» (1919) ён адзначаў, што «народ, каторы праз колькі сот гадоў самага цяжкага гістарычнага жыцця, нягледзячы на вострую нацыянальную барацьбу, на ўціск урада найдужэйшай на свеце дзяржавы, не ўтраціў сваёй нацыянальнай самабытнасці, народ, меўшы праз некалькі стагоддзяў сваю дзяржаўную незалежнасць, народ, каторы мае вытвораную векамі культуру і літаратуру, свае яркія асабеннасці этнаграфіі і языка — такі народ мае і цяпер усе правы на дзяржаўную незалежнасць» [6, с. 21].

Пытанне пабудовы незалежнай дзяржавы разглядалася беларускімі мысліцелямі з пункту гледжання не толькі гістарычных каранёў нацыі, але і яе сацыяльнай асновы.

«Мы — нацыя сялянская, мужыцкая, аднародная ў сваёй масе па сацыяльнаму становішчу, нацыя без сваёй нацыянальнай буржуазіі і са сваёй чыста мужыцкай нацыянальнай інтэлігенцыяй», — падкрэсліваў вучоны-філолаг і літаратурны крытык М. Гарэцкі [7, с. 7]. З улікам гэтай асаблівасці беларускай нацыі і неабходна, на яго думку, распрацоўваць праграму нацыянальнага адраджэння. Яна павінна ўлічваць інтарэсы беларускага мужыка-земляроба. А таму, што гэты інтарэс не здольны задаволіць ні панскі сойм Польшчы, ні маскоўскія большавікі з неразумелай для беларуса ідэяй «дыктатуры пралетарыяту», адзіным выразнікам спадзяванняў беларускай нацыі можа быць Беларускі Устаноўчы Соём, у якім ніколі не возьмуць верх беларусы-паны, таму што гэта нацыя без паноў.

«Дыктатуру пралетарыяту», якая панавала ў беларускім краі пасля перамогі большавікоў, Гарэцкі называў фікцыяй замест ідэі, маной, створанай вайной, фронтам, голадам, рэвалюцыяй, патугай на сацыялізм, якая здзяйсняецца зусім не пралетарыятам, а сурагатам, створаным, таксама, вайной, выпадковым і ў масе сваёй не столькі рэвалюцыйным, колькі «індывідуальна-хцівым, прагавітым, індывідуальна-драпежным» [7, с. 8]. Пры гэтай уладзе, канстатуе М. Гарэцкі, па сутнасці глыбока рэвалюцыйнае беларускае сялянства не мае ніякага дачынення да грамадска-палітычнага жыцця ў краі.

Такім чынам, рэвалюцыйныя падзеі 1917—1921 гг. больш дакладна вызначылі падыходы беларускіх ідэолагаў да пытання аб форме нацыянальнай дзяржаўнасці.

Усё часцей, у параўнанні з папярэднім перыядам, гучыць думка аб тым, што рэалізаваць сацыяльна-эканамічныя, палітычныя і культурныя патрэбы народа магчыма толькі ў сапраўды незалежнай Беларусі.

«Дык якое-бы райскае жыццё ні дэкларавалі нам маскоўцы, палякі ці нават ліцвіны, мы — прапашчыя, няшчасныя людзі датуль, пакуль незрэалізуем свайго незалежнага гаспадарства... бо і пры самай лепшай развязцы пытання аб сваёй залежнай ад іншага народу будучыні мы будзем мець горшую долю, чым пры самым бліжэйшым ладзе незалежнага жыцця», — быў упэўнены М. Гарэцкі [7, с. 6].

«Адзіны лозунг, які павінен аб'яднаць нацыянальныя арганізацыі рознага палітычнага кірунку, — лічыў адзін з лідэраў нацыянальна-вызваленчага руху А. Цвікевіч, —

гэта свабодная і незалежная Беларусь». Разам з тым падкрэсліваў ідэолог «...мы жадаем поўнай незалежнасці ад другіх, не адкідаючы ў той самы час прынцыпа саюзу з другімі суседнімі народамі ў справах эканамічных, стратэгічных і г.д.» [8, с. 3].

Будаваць сваё жыццё «уласнымі заходамі» — заклікаў суайчынікаў Я. Лёсік. «Насталася свабода, — пісаў ён, — мы павінны дабіцца сабе аўтаноміі і стварыць у сябе свае ўласныя беларускія парадкі і зажыць сваім уласным беларускім жыццём» [9, с. 3].

Ідэолагі беларускага адраджэння пачатку XX ст. не толькі тэарэтычна абгрунтавалі неабходнасць усталявання нацыянальнай дзяржавы як галоўнай умовы існавання і развіцця беларускай нацыі, але і практычна імкнуліся да рэалізацыі гэтай ідэі.

Іхнімі намаганнямі была здзейснена спроба ўтварэння нацыянальнай дзяржавы ў сакавіку 1918 г., калі Рада БНР прыняла Акт незалежнасці Беларусі. «Было цёпла і радасна на душы, — успамінаў аб тых падзеях А. Луцкевіч, — бо мы, старыя дзеячы, першыя сяўцы беларускай ідэі, убачылі, які багаты плён дала наша сяўба, пераросшы самыя смелыя нашы спадзяванні» [10, с. 15].

Але як сапраўдныя нацыянальныя прарокі, беларускія мысліцелі-адраджэнцы разумелі, што шлях да незалежнасці доўгі і цяжкі, што барацьба толькі пачынаецца, што яна патрабуе шматлікіх ахвяр. «Незалежнасць, — быў упэўнены А. Смоліч, — гэта рэзультат напружанай працы пакаленняў... Мусім, урэшце, быць прыгатаванымі і да ўсіх акупацый, раздзелаў нашай Бацькаўшчыны, страшнага нацыянальнага прыціску, каб магчы і пры гэтых — можа найцяжэйшых варунках будаваць далей гмах незалежнасці» [1, с. 6]. Ён лічыў, што перамога прыдзе тады, калі беларускае грамадства адчуе каштоўнасць незалежнасці, калі само захоча даць тых ахвяр, якія ад яго вымагае барацьба.

Сугучныя думкі былі выказаны А. Цвікевічам у эсэ «Да пытання аб незалежнасці». Ён сцвяржаў, што ўсталяванне нацыянальнай незалежнай дзяржавы — не проста фармальны юрыдычны акт, а масавы «псіхалагічны працэс». «Кожны народ, які хоча знайсці і акрэсліць самаго сябе, які хоча стаць у роўню са сваімі суседзямі, павінен перажыць гэты працэс» [11, с. 4].

Прарочыя словы выдатных сыноў Беларусі не згубілі сваёй актуальнасці і сёння.

Большасць ідэолагаў беларускага нацыянальнага адраджэння ў часы беларусізацыі (1921—1929 гг.) далучыліся да стваральнай нацыянальна-культурнай і нацыянальна-дзяржаўнай працы ў Савецкай Беларусі, не страціўшы тым не менш нацыянальна-дэмакратычных ідэалаў свайго жыцця. «Застаўся беларускім нацыяналістам, з той розніцай, што свой нацыянальны настрой імкнуўся рэалізаваць і задаволіць не ў старых формах «народнай» Беларусі, а ў новых формах Беларусі савецкай», — прызнаваўся А. Цвікевіч [11, с. 4].

Асаблівае месца ў палітычнай думцы Беларусі 20-х гг. мінулага ст. займае творчасць І.У. Абдзіраловіча (Канчэўскага). Ён пражыў кароткае, усяго 27 год, але яскравае жыццё, якое адпавядала перыяду глыбокіх сацыяльных і палітычных зрухаў у грамадстве еўрапейскіх краін у цэлым, і ў Беларусі, у прыватнасці. Нарадзіўся Канчэўскі ў 1896 г. у г. Вільні — цэнтры беларускай культуры таго часу. Вучыўся ў Пецябургскім тэхналагічным інстытуце і Маскоўскім універсітэце, а таксама на Вышэйшых кааператыўных курсах. Працаваў у розных кааператыўных установах Смаленска, Мінска, Вільні. Быў членам Беларускага навуковага таварыства ў Вільні, супрацоўнічаў у віленскай газеце «Новае жыццё», друкаваў палітычныя артыкулы, вершы, літаратурныя рэцэнзіі. Па палітычных перакананнях Абдзіраловіч быў бліжэй усяго да партыі эсэраў.

Асноўным вызначальным творам І. Абдзіраловіча, безумоўна, з'яўляецца філасофскае эсэ «Адвечным шляхам» (1921). Твор І. Абдзіраловіча нясе адбітак тых ідэй, якія вызначалі на пачатку XX ст. новую еўрапейскую філасофію. Імкненне да пераацэнкі старых каштоўнасцяў і ідэалаў, пошуку новых форм жыцця, адпавядаючых пэўнаму

культурна-гістарычнаму тыпу народа, адмаўлення прымусу ў любых яго формах характэрна для прац такіх аўтараў, як Ф. Ніцшэ і О. Шпенглер. Час змены парадыгмы ў еўрапейскім мысленні на пачатку XX ст. суаў з палітычнымі і сацыяльнымі пераўтварэннямі ў Беларусі, дзе ў гэты час адбываецца фарміраванне ўласнай культурнай ідэнтычнасці і ідзе пошук форм нацыянальна-дзяржаўнага самавызначэння. І. Абдзіраловіч як бы праламляе ідэі, сфармуляваныя новай еўрапейскай філасофіяй, на праблему пошука Беларуссю і беларусамі шляху ўласнага развіцця пры захаванні пачаткаў самабытнасці, адметнасці, ідэнтычнасці. Можна адназначна сцвярджаць, што значэнне гэтага твора і на сёняшні дзень не да канца асэнсавана не толькі беларускім грамадствам, але і яго элітай — навукоўцамі. У гэтай працы, па словах беларускага сучаснага літаратурнага крытыка і публіцыста С. Дубаўца, сфармуляваны асноўныя прынцыпы філасофіі свабоды, ідэя пабудовы новай Беларусі. У сваім эсе Абдзіраловіч робіць спробу пошукаў таго шляху, які вывядзе Беларусь «на шырокі абшар творчага развіцця, на будоўлю агульначалавечага ідэалу». Ён адзначае, што гістарычнае мінулае і геапалітычнае становішча Беларусі абумовілі цяжкасць пошуку ёю свайго адметнага шляху развіцця. Знаходжанне паміж двума кірункамі еўрапейскай цывілізацыі, якія маюць моцныя месіянскія пачаткі: польскі каталіцкі і расійскі праваслаўны, вяло беларусаў да вагання ад заходняй арыентацыі да ўсходняй. Гэта «ваганьне паміж Захадам і Усходам і шчырая няпрыхільнасць ні да аднаго, ні да другога з'яўляецца асноўнаю адзнакаю гісторыі беларускага народу» [12, с. 9].

Але праз доўгія стагоддзі гвалту і здзеку беларусы зразумелі, што чалавек павінен быць у першаю чаргу самім сабою, а не католікам або праваслаўным, палякам ці рускім, буржуа або пралетарыем. Гэтыя рамкі, лічыць філосаф, вельмі цесныя для вялікай душы чалавека. І. Абдзіраловіч быў упэўнены, што вольнага развіцця духу беларускага народа не запоўніла ні заходняя, ні усходняя культура, бо і тая, і іншая ішлі да беларусаў у формах гвалтоўнага месіянізму, не разумеючы той ісціны, што са стратаю беларушчыны народ страчвае лепшую частку чалавечнасці. Гэту асаблівасць беларускай нацыі пісьменнік-філосаф прасочвае праз лёс Ф. Скарыны: «Над зімнымі хвалямі Дзевіны я быў візантыйцам Юрым, а ў Кракаве, куды мяне пацягнула за эўрапейскаю ведай, — лацінікам Францішкам. А дапраўды, я ня быў ні Юрым, ні Францішкам, а быў вольным, незалежным духам, якога вы шукаеце, духам агульначалавечым толькі ў беларускай скуру» [12, с. 9].

І. Абдзіраловіч заклікаў беларусаў шукаць свой шлях развіцця і на Захадзе, і на Усходзе, браць і выкарыстоўваць лепшае, што стварылі абодва культурных накірункі. Але разам з тым мысліцель папярэджаў сваіх суайчыннікаў: пазбаўляйцеся тых крайнасцей, тых адмоўных рыс, што характарызуюць кожную цывілізацыю.

На думку І. Абдзіраловіча, і польская, і расійская цывілізацыі ўяўляюць сабою сфарміраваную маналітную форму, якая стрымлівае творчае развіццё народаў. Таму ён засцярагаў беларусаў, каб яны будууючы ўласнае жыццё, не ўціскалі яго ў нерухомыя, вечныя формы, якія могуць стаць вялікай турмою для творчага развіцця нацыі. Народ, лічыў філосаф, павінен знайсці «лічучуюся, зменную, заўсёды адпаведную жыццёвым праявам форму, якая б не стала ланцугом, стрымліваючым народную творчасць» [12, с. 21].

Такім чынам, паводле І. Абдзіраловіча, беларуская ментальнасць, альбо наша нацыянальная ідэя, — гэта адмаўленне «месіянскіх» формаў усходняга «візантызму» (унітарнасць грамадска-палітычнага жыцця, нецярпімасць да іншадумства, канцэнтрацыя ўлады ў адных руках, абшчыннасць і слабае выяўленне асабістасці, татальны экспансіянізм) і заходняга індывідуалізму, у якім хаваецца тэндэнцыя да захопу ў зону сваяго ўплыву слабейшых народаў да іх асіміляцыі, і сінтэз лепшых бакоў гэтых двух культурна-гістарычных тыпаў на аснове самабытных нацыянальных формаў грамадскага жыцця і культуры.

Сутнасць нацыянальнай ідэі ў няспынным творчасці, непрыманні раз і назаўсёды вызначаных, дэгуманізаваных ідэй і прынцыпаў.

Аўтар зрабіў спробу знайсці і ў мінулым, і ў сучаснасці прыклады такога сацыяльнага аб'яднання, якое б не душыла імкнення да творчага развіцця вольнай незалежнай асобы. У мінулым гэта — Запарожская Сеч, галоўнай адзнакай якой была адсутнасць прымусу да сваіх сяброў. «Сеча з аружжам у руках бараніла чалавечае права на волю і незалежнасць» [12, с. 40]. А сучасным прыкладам непрымусовай арганізацыі, на думку Абдзіраловіча, з'яўляецца кааперацыя. У ёй аўтар бачыў адзінае на той час грамадскае аб'яднанне, якое не дапускае прымусу ні ў адносінах да сваіх сяброў, ні ў адносінах да іншых грамадзян, якое не мае гатовых штампаў і шаблонаў на кожны дзень «а калі такія штампы з'яўляюцца, жыццё іх выкідае вельмі лёгка, без рэвалюцыяў, за вакно» [12, с. 41].

Вельмі сучасна гучыць вызначэнне І. Абдзіраловіча такой з'явы, як «духоўнае мяшчанства». Яно праяўляецца ў прыхільнасці да рознага роду аўтарытэтаў, пашаны да пануючых дактрын, усталяванай маралі, павазе да сваіх і чужых «цвёрдых перакананняў». Духоўнае мяшчанства вызваляе народ ад неабходнасці думаць, разважаць, звяртацца да ўласнага сумлення [12, с. 22].

«Здаваленне існуючым і сабой асабліва характэрызуе духовае мяшчанства, адсюль выплывае інерцыя і непатрэба ў змене старога новым. Заўсёды самае імкненне да такой змены разглядаецца як праступак, годны кары» [12, с. 23]. Ужо ў 1921 г. беларускі даследчык дае жорсткую ацэнку марксіскай ідэалогіі. Марксізм, лічыў Абдзіраловіч, падмяніў ідэяй класавай перамогі святую справу вызвалення чалавецтва. І хай ідзе гаворка аб прыгнечаным класе, але, заўважае мысліцель, «з учарашняга раба выходзіць найлепшы рабаўладца» [12, с. 32].

Пралетарскую дыктатуру ў адносінах да сялян ён лічыў жорсткай і несправядлівай.

Даследаванне ўсіх рэвалюцый, падсумоўваў І. Абдзіраловіч, дазваляе зрабіць выснову: знішчаны сілаю існуючы парадак вядзе да вызвалення разбуральнай энэргіі мас, у выніку чаго яны ствараюць для сябе яшчэ горшыя кайданы, турмы і мукі. Таму прымусовае гаспадарства павінна быць зруйнавана не сілай, а чалавечай творчасцю [12, с. 42].

Галоўнаю падставаю грамадскай творчасці беларускага народа мысліцель лічыў палітычную незалежнасць, бо пад чужацкім панаваннем мы ахвяраваны на дэградацыю.

У 1922 г. ў артыкуле «Кааперацыя» І. Абдзіраловіч абгрунтаваў канцэпцыю «трэцяга шляха» сацыяльнага развіцця для Беларусі. Гэта шлях — сялянска-рамесяніцкіх вольных брацтваў і народнай кааперацыі.

Такім чынам, першая трэць XX ст. — гэта час, калі канчаткова афармляецца нацыянальная беларуская ідэя, калі ідуць пошукі асноўных форм яе рэалізацыі праз мастацкую літаратуру, нацыянальную адукацыю, нацыянальны друк, нацыянальныя палітычныя арганізацыі. Вынікам развіцця нацыянальнай ідэі становіцца канцэпцыя пабудовы незалежнай, суверэннай дзяржавы, як адзінага сродку захавання беларускай нацыі і поўнай рэалізацыі яе сацыяльных, палітычных і духоўных патрэб.

Літаратура

1. Смоліч, А. Незалежнасць / А. Смоліч // Спадчына. — 1997. — № 2. — С. 3—12.
2. Сіманскі, В. Чытаючы Язэпа Лёсіка / В. Сіманскі // Нар. воля. — 1997. — 8 жн. — С. 4.
3. Ластоўскі, В.Ю. Кароткая гісторыя Беларусі / В.Ю. Ластоўскі. — Мінск: Універсітэцкае, 1992. — 126 с.
4. Грыцкевіч, А. Гісторык Вацлаў Ластоўскі / А. Грыцкевіч // Сыны і пасынкi Беларусі / С.В. Барыс [і інш.]; пад рэд. С.В. Барыса. — Мінск: Полымя, 1996. — С. 229—250.
5. Ластоўскі, В. Што спрыяе росту і ўпадку народаў і дзяржаў / В. Ластоўскі // Беларус. думка XX ст. — Варшава, 1998. — С. 40—52.

6. Доўнар-Запольскі, М.В. Асновы дзяржаўнасці Беларусі / М.В. Доўнар-Запольскі. — Мінск: ВПП Дзяржэканомплана Рэсп. Беларусь, 1994. — 23 с.
7. Гарэцкі, М. Думкі і развагі з прычыны Сьвята Незалежнасці / М. Гарэцкі // Спадчына. — 1993. — № 3. — С. 5—17.
8. Цвікевіч, А. Усе дарогі вядуць у Беларусь / А. Цвікевіч // Спадчына. — 1997. — № 3. — С. 2—15.
9. Мяснікоў, А. Змагар за нацыянальнае Адраджэнне / А. Мяснікоў // Нар. воля. — 1998. — 10 снеж. — С. 3.
10. Луцкевіч, А. 25 марца 1918 году (з маіх успамінаў) / А. Луцкевіч // Спадчына. — 1997. — № 2. — С. 10—17.
11. Вабішчэвіч, А. Аляксандр Цвікевіч / А. Вабішчэвіч // Нар. воля. — 2000. — 28 снеж. — С. 4.
12. Абдзіраловіч, І. Адвечным шляхам. Даследзіны беларускага сьветагляду / І. Абдзіраловіч. — Мінск: Навука і тэхніка, 1993. — 43 с.

В.Я. Кочергин,

кандидат философских наук, доцент

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА И СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ

В статье рассматривается сущность профессиональной культуры, которая транслируется в процессе профессиональной социализации в вузе, в частности, рассматриваются основные подходы к описанию, анализу содержания и строению профессиональной культуры. Выделяются такие особенности, как особый язык профессиональных групп, профессиональная память, а также различные типологические группы, например, на основе разделения труда разных уровней, смежности, частичного совпадения, гендера, возраста. Кроме того, выделяются основные функции профессиональной культуры и социокультурные роли. Социальная ответственность рассматривается в качестве важнейшей гражданской компетенции, которая характеризует устойчивую связь общесоциальной, профессиональной и индивидуальной культуры личности. Подчеркивается, что особенности формирования профессиональной культуры влияют и на эту важнейшую компетенцию. В статье также рассматриваются результаты социологического исследования, посвященные формированию у студентов социальной ответственности в контексте профессиональной социализации. Проведенный кластерный анализ выявил три основных кластера (типа), которые условно обозначены «гедонисты», «конформисты» и «нонконформисты». Делается вывод о том, что «нонконформисты» в наибольшей степени демонстрируют самостоятельность и готовность к принятию индивидуальной ответственности в отличие от других типов. В статье также предлагается модель социально ответственной личности и принципы педагогических технологий, позволяющих развивать личность студентов как в отношении профессионализма, так и формирования связанной с ним социальной ответственности.

Системная трансформация белорусского общества и государства, осуществляемая уже второе десятилетие, сталкивается с новыми вызовами. Финансовый кризис только усилил необходимость поиска оптимальных и своевременных ответов на них. Сложность и слабая предсказуемость многих социальных процессов приводит на практике к возрастающей рационализации и технологизации как наиболее прагматичной стратегии управления обществом. Для того чтобы не утратить гуманитарную составляющую, проблема решается путем поэтапного расширения объема ответственности каждого участника социального процесса при одновременном увеличении спектра социотехнологических средств, позволяющих надежно достигать поставленных целей. Каждый из таких шагов предполагает развитие профессиональной культуры, которая наряду с со-

□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□. □□□□□□□□.
□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□. □□□□□□□□□□.

БДЭУ Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт. Бібліятэка
БГЭУ Белорусский государственный экономический университет. Библиотека.
BSEU Belarus State Economic University. Library.
<http://www.bseu.by> elib@bseu.by